

ALINA BÂRGĂOANU

#FAKENEWS
Noua cursă a înarmării

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii Evrika Publishing.

Orice reproducere a prezentei lucrări fără acordul editurii
intră sub incidența legii.

Ilustrații de Andrei Popa

Redacție: tel.: 0725.113.963
e-mail: redactia@evrikapublishing.ro

Distribuție: tel.: 021.314.93.15
tel./fax: 021.314.93.16
e-mail: distributie@universuljuridic.ro

www.ujmag.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BÂRGĂOANU, ALINA

#Fakenews : noua cursă a înarmării / Alina Bârgăoanu. -
București : Evrika Publishing, 2018
ISBN 978-606-94572-3-8

070

CUPRINS

Mulțumiri // 11

*În loc de argument, o scurtă autobiografie. Nu credeam să-nvăț
a posta vreodată* // 13

Introducere: La răscruce de vremuri // 25

Se schimbă ordinea globală... // 25

...inclusiv ordinea globală digitală // 28

Un tăvălug de schimbări care abia s-a pus în mișcare // 31

Capitolul 1: Tehnologia este destin // 40

Domenii, discipline și profesii desprinse direct din
literatura SF // 40

Tehnologiile digitale încă ne lasă cu gura căscată // 45
„Omenirea este tot atât de pregătită pe cât erau incașii în
fața invaziei spaniole” // 51

Fără viziune, Inteligența Artificială este un subiect de la
Hollywood // 55

**Capitolul 2: Noi vs. ei. Metropole digitale și periferii
analogice** // 66

Frontiera neliniștită creează cetățeni neliniștiți // 66

Două tabere unite de un sentiment – nostalgia – și de o
atitudine – intransigența // 71

Nu poți construi viitorul după modelul trecutului // 77
Lumea are fapte pentru toți // 80

Capitolul 3: Noii despoți globali // 90

Lumea de tip „câștigătorul ia tot” // 90

Companiile all inclusive // 97
Silicon Valley – Wall Street-ul zilelor noastre // 104
Pustnicii digitali // 113
Jurământul lui Hippocrate pentru IT-ști // 117
Facebook descompune emoțiile noastre la fel cum
McDonald's descompune felurile de mâncare // 121

Capitolul 4: Dezinformarea 2.0. Dezinformarea de nouă generație // 131

Oricât de unici vi s-ar părea că sunteți, viața voastră se schimbă // 131
Raportarea la fake news preia spiritul fake news // 133
Fake news nu sunt întotdeauna false și nu sunt întotdeauna știri // 137
Distribui, deci exist! // 140
Liberul arbitru – înlocuit de algoritmi // 145
Nu noi vânam știrile, ci ele ne vânează pe noi // 147
Mass media tradiționale sunt inocente? // 152
Vine Infocalipsa? // 156

Capitolul 5: Oamenii nu mai sunt puși în mișcare de alți oameni // 164

Sfânta Treime a persuasiunii computaționale:
like-urile, căutările pe Google și istoricul navigării pe Internet // 164
Comunicatorii de azi sunt dotați cu telescoape, microscopie și bisturie // 168
Despre Facebook și alți demoni // 174
Segmentarea de precizie a contribuit până și la prinderea lui Osama bin Laden // 179
Gutenberg contra Zuckerberg // 181
Sunteți atotputernic, domnule Zuckerberg? // 189
Aventuri de o noapte vs. căsătorii durabile // 195

Capitolul 6: Sufrageria digitală // 203

Poporul american vs. „fabrica de dezinformare” // 203
Infrastructura dezinformării // 209
Febra non-comunicării // 214
De ce se uită britanicii la serialul *Crimele din Midsomer* // 218
Bine ați venit în Extremistan! // 223
Rațiunea nu se viralizează, furia da! // 226

Concluzii: Leadership-ul intelectual configurează viitorul // 233

Bibliografie generală // 239

Andrei Popa, studentul meu din anul al II-lea, specializarea Publicitate, este un tânăr care clocotește de talent și de modestie. Sper să aibă noroc numai de oameni care să îi recunoască și să îi valorifice ambele calități. Fără ilustrațiile sale, cartea ar fi fost ceva mai plictisitoare.

Îi mulțumesc lui Eveline Mărășoiu, împreună cu care am descoperit subiectul „fake news”. Îmi aduc aminte și acum dimineața în care Eveline m-a întrebat dacă nu vreau să candidez pentru a face parte din Grupul la nivel înalt pentru combaterea știrilor false și a dezinformării din mediul online, ca și cum ar fi fost lucrul cel mai firesc de pe planetă. Fără acest imbold inițial și fără munca intensă din cadrul acestui grup, toate gândurile și reflecțiile mele despre noul ecosistem informațional invadat de tehnologie nu și-ar fi găsit făgașul de exprimare.

Livia Szász, Olga Machin și Camelia Cristea au lucrat cu mîgală asupra ultimelor variante ale manuscrisului, făcând-o de multe ori pe detectivul pentru a identifica surse și citate lăsate de izbeliște. Seriozitatea și răbdarea lor au contribuit la finalizarea acestei cărți.

Mulțumesc Editurii Evrika pentru rapiditatea cu care a acceptat acest titlu și mai ales pentru disponibilitatea de a iniția o colecție pe teme de tehnologie, inteligența artificială și revoluția digitală.

În loc de argument, o scurtă autobiografie NU CREDEAM SĂ-NVĂȚ A POSTA VREODATĂ

Încep această carte cu o notă biografică, în care probabil mulți dintre cititori se vor regăsi. Este o scurtă incursiune personală, proiectând o lumină mai clară asupra valurilor de schimbări despre care voi vorbi pe larg în această carte. Valuri de schimbări care s-au succedat cu repeziciune în doar 30 de ani, fără a ne lăsa răgazul de a medita asupra lor, de a le procesa, uneori chiar de a le înțelege. Judecând astfel lucrurile, poate nici nu e de mirare că suntem atât de bulversați.

Acum 30 de ani, televizorul de acasă al părinților mei, alb-negru, cu lămpi, nu era *smart* deloc; nu în sensul că nu era WiFi, ci în sensul în care mai existau și momente în care pierdea bătălia cu „puricii” și atunci unul dintre noi – de regulă, un copil, trebuia „să se sacrifice”, să țină antena cu mâna mai bine, să o răsucescă; timp în care noi, ceilalți, trebuia să îi povestim ce se întâmplă pe micul ecran (chiar era mic). Îi las pe cei care s-au trezit direct în lumea televizoarelor color, cu peste 100 de programe, la care accesul este impecabil ca urmare a conexiunii prin cablu și satelit să își întrebe părinții sau bunicii ce înseamnă că „televizorul avea purici”. Și cum adică „antena” trebuia răsucită cu mâna? Trecem și peste faptul că respectivul televizor „ne-smart” nu avea nici telecomandă. „Și, atunci, cum se schimbau canalele?”, ar întreba un copil „recent”. Care canale, care posturi?

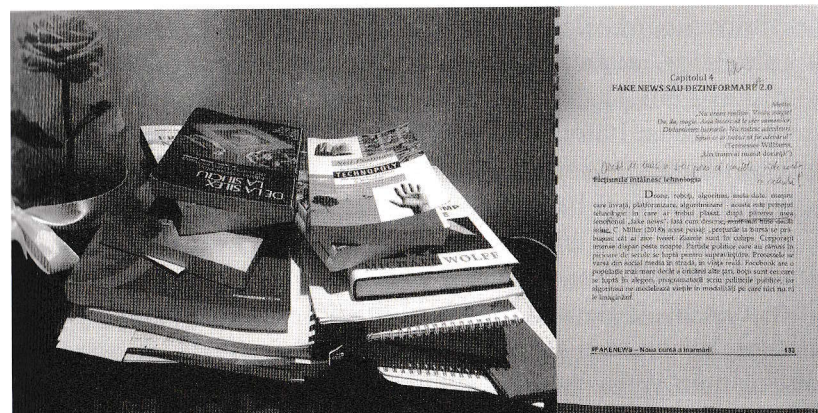
Ascultam muzică la picup, care era dotat cu un lichid și, dat fiind că, iarna, temperatura era mai scăzută în camera în care făceam audițiile, lichidul mai îngheța, muzica mai încetina, sunetul era mult distorsionat; iar atunci când se zgâria discul, tragedia era completă, nu se mai putea face nimic. Telefoanele fixe făceau un zgomot de neuitat când formai numărul (mai ales când trebuia să formezi 9 sau 0) și nu existau opțiunile „silent” / „silent notifications”. Trebuia să te ferești de convorbirile cu taxă inversă, pe care unele rude, din alte orașe, le făceau „pe banii” tăi pentru a-ți ura „La mulți ani!”. Vă imaginați, cei care ați prins telefoanele fixe, cum ar fi fost ca acestea să sune încontinuu așa cum sună acum telefoanele mobile?

Am urmărit „revoluția în direct”, „prima revoluție televizată”, la același aparat alb-negru, cu lămpi și cu purici. Ne uitam toți din familie la televizor și ne culcam pe rând, având un gen de superstiție că, dacă am adormi cu toții în același timp, se va întâmpla o catastrofă. Imediat după revoluție, am trăit momentul „nebun” când, într-un mic oraș de provincie, ziarele tipărite se epuizau de la prima oră și trebuia să ai o relație bună cu vânzătorul de ziare, mai ceva ca relația cu vânzătorul de la alimentară din timpurile care tocmai se încheiaseră, pentru a prinde un exemplar. Pentru o bună perioadă de timp, nimeni nu a mai ascultat radioul (care era tot cu lămpi – acelea se încingeau îngrozitor), se urmăreau doar TV și presa scrisă.

În 1990 am mers la o vecină pentru a viziona pentru prima dată emisiunile la un televizor color. Ce se spune acum despre comunicarea pe platformele digitale – că ultimul lucru care contează este tocmai conținutul – era valabil și atunci, cel puțin la fel de valabil ca și acum. Este adevărat că începuseră să fie difuzate videoclipuri „din Occident”, deci începea să merite să ai televizor color. Tot la acea vecină am mers și „la video” și, precum mulți alții, am vizionat toată noaptea și cu ochii ieșiți din cap de oboseală *Pasărea spin*.

Atunci când, studentă fiind, îmi căutam o garsonieră cu chirie în București, trebuia să întrebi dacă respectiva garsonieră are telefon fix, caz în care chiria era mai mare. Asociez mutatul în cămin cu telefoanele cu fise de pe holurile căminelor; erau puține, foarte puține telefoane în căminele studentești. Motiv pentru care a suna părinții acasă de pe aceste telefoane publice cu fisă reprezenta cea mai bună ocazie de a intra în legătură, nu cu părinții, ci cu reprezentanții/reprezentantele sexului opus. În momentul în care stabileai o întâlnire, lucrurile rămăneau fixe, nu te foiai cu telefonul mobil la ureche încă jumătate de oră peste cea stabilită, schimbând de câteva ori locul de întâlnire.

În anul 1997, am scris lucrarea de licență cu pixul pe hârtie, lucru pe care acum nu l-aș mai putea face. Manuscrisul acestei cărți trimis spre editură este a nu știu câta variantă rezultată din foldere și documente ale căror denumiri au devenit din ce în ce mai ciudate: „succesive”, „in care se lucreaza”, „lucrate”, „neclare”, „de valorificat la sfarsit”, „carte_before_holiday”, „carte_august”, „manuscris_din_care_tai”, „manuscris_in_care_adaug”, „par_mai-complete”, „final”, „final_final”, „final_pe_bune”.

Revenind la anul 1997. Lucrarea de absolvire era consacrată dezbaterilor electorale în alegerile prezidențiale din SUA și din România, o comparație între dezbaterile dintre Bill Clinton și Bob Dole, Ion Iliescu și Emil Constantinescu (1996). Nu mai e nevoie să precizez că partea cea mai grea a fost să fac rost de înregistrările dezbaterilor (casete video), să înregistrez sunetul pe casete audio și apoi să fac transcrierea lor – cu casca la ureche, ascultând ore în șir la un casetofon devenit între timp piesă de muzeu (evident că nu existau programe de transcriere automată). După acest efort uriaș, aproape că nici nu a mai contat ce am analizat propriu-zis în lucrare. Îmi amintesc chiar că, la un moment dat în procesul de elaborare a lucrării, am aruncat la coș câteva foi fără a activa opțiunea „save as”, adică fără a le transcrie pe foile finale. Căutarea în recycle bin-ul computerului nu se compară în nici un fel cu căutarea în coșul de gunoi real. Am amintiri și despre cum umblam pe la Piața Obor după cineva care să o redacteze la calculator contra tuturor economiilor din ultimele luni. Lucrarea trebuia să fie din prima o capodoperă, nu se acceptau modificări, variante intermediare, reveniri pe text. Lucrarea de absolvire a cursurilor postuniversitare (1999) am scris-o direct la calculator, având senzația că iau parte, într-adevăr, la o revoluție tehnologică. Aceasta era singura diferență. În rest, lucrările consultate erau „cărți între coperti”, „articole din reviste între coperti”. Cum, fără căutări Google, fără google.books, fără baze de date internaționale? Exact așa.

Cum am luat contact cu Internetul? În anul al IV-lea de facultate (1997), am avut ca invitată o profesoară de la Universitatea Duke din Statele Unite. La sfârșitul cursului, m-a felicitat, mi-a dat o adresă de e-mail și mi-a zis să îi trimit, la rândul meu, un e-mail, pentru a rămâne cumva în legătură. Am intrat în panică, nu știam despre ce vorbește, nu am trimis e-mail-ul, dar m-am documentat și am aflat că s-ar putea face

cumva „acest lucru” de la BCU; pe atunci, sediul BCU era în Cișmigiu, iar cărțile erau arhivate pe baza fișelor de carton. Sunt la fel de nostalgică după mirosul acestor fișe de carton cât sunt după mirosul cărților între coperti. La primul loc de muncă, un ziar cu acoperire națională, am trăit, pe viu, discuția despre ce să conțină diferită ediția print față de ediția online.

Își mai aduce cineva aminte de pagere? Nu au apucat să se instaleze, pentru că au fost relativ repede dislocuite de telefoanele mobile. Telefoanele erau „din acelea, de pe vremuri, cu taste”, prețurile erau astronomice, trebuia să te ferești să suni „de pe mobil pe fix”, ca să nu mai amintim de moda „bip” și „sună-mă tu ca să nu plătesc eu”.

În America (2001 – 2002), am „trăit” jumătate din timp pe Yahoo Messenger (la bibliotecă), având o puternică senzație că devin o prelungire a degetelor care tastează. Căutările pe Internet le făceam pe Yahoo, Google neatrăgându-mi atenția în vreun fel (avea doar 3 ani). Amazon era departe de a fi mall-ul digital actual, de la care poți comanda chiar și prin intermediul asistentei digitale Alexa; era „doar” un magazin online de cărți, CD-uri și DVD-uri, ceea ce mi se părea suficient de spectaculos, chiar copleșitor. Încă se mai putea vorbi cu un om în carne și oase la o bancă, la un ghișeu de bilete, dar și aici lucrurile începeau să evolueze și te mai trezeai că trebuie să întrebi pe cineva la metrou cum se cumpără un bilet de la un terminal automat.

După întoarcerea din America, am avut, într-un final, telefon mobil. Stilul „bip” și „sună-mă tu” începea deja să se atenueze. Încă salvam documentele pe dischetă, ceea ce putea produce mari dezastre atunci când dischetele se virusau și nu se mai deschideau, sau rămâneau blocate în computer.

Practic, după anul 2002 (sau cel puțin așa îmi amintesc eu), schimbările tehnologice au început să se succedă cu repeziciune. Toată lumea a început să aibă telefon mobil. Cu ceva timp în urmă, era o performanță să ai numărul de mobil al

cuiva, era semnul unei recunoașteri, al acceptării într-un cerc restrâns. Pe măsură ce a mai trecut timpul, oamenii au început să nu mai răspundă, iar atunci miza era să știi numărul de acasă, de apelul „pe fix” nu mai fugeai atât de ușor.

Au urmat, în galop: telefon mobil – nu numai eu, ci toți oamenii din jur (mare diferență), cablu, CD-uri în loc de dischete, Internet rapid nu numai la serviciu, ci și acasă (din nou, mare diferență), stick-uri, DVD-uri, filme și muzică descărcate, toate filmele pe care nu le-ai văzut, toată muzica pe care nu ai putut-o asculta, laptop, bloguri, reviste online, forumuri, televiziuni de știri, site-uri de știri online, telefoane din ce în ce mai performante, telefoane smart, tablete, WiFi, Internet pe telefon, vloguri, podcasturi. Saltul spectaculos pe care l-au făcut tehnologiile bazate pe computer și Internet este excelent sintetizat în exemplul oferit de A. Mironov: „computerul pe care îl avea *Eagle*, al misiunii Apollo 11 atunci când a aselenizat, pe 20 iulie 1969, era de puterea cipului pe care îl aveți astăzi în telefonul dumneavoastră mobil” (Mironov, 2013, 129).

Facebook, Facebook, Facebook. 2017. Deja se afirma că, în momente importante, pe Facebook se petrecuseră lucruri incredibile. Citeam literatură de specialitate despre propaganda computațională, despre camerele de rezonanță informațională (*echo chambers*)¹, despre rolul platformelor digitale în

¹ *Echo chambers* sau camere de rezonanță informațională (trad. autoarei) desemnează metaforic acel spațiu comunicațional închis, caracterizat de uniformitatea mesajelor și opiniilor vehiculate, de discreditarea surselor alternative și de amplificarea a unui adevăr subiectiv și a unui sistem de credințe și valori incontestabil în ochii membrilor. Termenul se folosește frecvent cu referire la modul de cristalizare a opiniilor pe platformele digitale. Unii autori deplâng riscul expunerii selective la informație politică și socială pe aceste platforme. Se produce o polarizare de grup în care oamenii care gândesc asemănător își validează reciproc punctele de vedere, până la radicalizare. Spre deosebire de bulele epistemice, comunități informaționale în cadrul cărora unele voci potențial relevante pentru acuratețea și calitatea dezbaterii sunt omise deliberat sau accidental, camerele de rezonanță informațională sunt caracterizate de respingerea

momente electorale de o importanță covârșitoare. Cochetam cu ideea de a-mi deschide o pagină personală pe Facebook, râdeam, cu superioritate, atunci când auzeam afirmația „nu ești pe Facebook, nu ești”. Am rezistat până în aprilie 2017, când simțeam că efectiv nu mai înțeleg nimic din literatura de specialitate din domeniul comunicării și al mass media. Și, mai ales, simțeam, în discuțiile cu colegii mai tineri de la facultate și nu numai, că sunt aterizată de pe altă planetă; aveam senzația că utilizatorii de Facebook din jurul meu sunt un fel de „arieni” digitali, o confrerie în care discutau despre subiecte pe care „noi, ceilalți,” nu le înțelegeam, care pentru noi, ceilalți, nu existau. *Live, share, hashtag, reach, engagement* – cuvinte și acțiuni misterioase.

„Nu credeam să învăț a posta vreodată!” Din aprilie 2017, a început o aventură „digitală”, mi-am făcut noi prieteni, mi-am descoperit prieteni de odinioară, am vânat like-uri, comentarii și share-uri, am făcut fotografii la evenimente cu gândul la cum vor arăta pe Facebook, m-am implicat în dezbateri, am primit dușul rece al criticilor fără fundament, al atacurilor la persoană, al comentariilor inflamate, uneori chiar răuvoitoare. Am avut reacții viscerale, m-am indignat, am avut sentimentul participării, dar și al abandonării, al respingerii. Cu alte cuvinte, am devenit o utilizatoare tipică de Facebook. Mi-am descoperit o adevărată pasiune pentru a descifra revoluția digitală, am citit și mai mult despre platformele digitale, despre noua dezordine informațională și mi-am mobilizat, pentru a înțelege ce se întâmplă, toate lecturile pe care le aveam de 20 de ani pe marginea mass media și a opiniei publice. Și, de atunci, recunosc, am o anumită iritare când am de-a face cu cineva care „nu este pe Facebook”; la fel cum sunt iritată când vorbesc cu cineva care nu comandă taxiul prin aplicația de pe telefonul mobil, nu știe să caute locațiile pe

punctelor de vedere prin delegitimizare, ceea ce le aseamănă modului de funcționare a cultelor religioase (v. în acest sens Thi Nguyen, C. (2018).